

Cauza C-285/98

**Tanja Kreil
împotriva
Bundesrepublik Deutschland**

(Cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Verwaltungsgericht Hannover)

„Egalitate de tratament între bărbați și femei – Limitarea accesului femeilor la ocuparea funcțiilor militare ale Bundeswehr”

**HOTĂRÂREA CURȚII
DIN 11 IANUARIE 2000***

În cauza C-285/98,

având ca obiect o cerere adresată Curții, în temeiul articolului 177 din Tratatul CE (devenit articolul 234 CE), de către Verwaltungsgericht Hannover (Germania), de pronunțare, în litigiul pendinte în fața acestei instanțe, între

Tanja Kreil

și

Bundesrepublik Deutschland,

a unei hotărâri preliminare privind interpretarea Directivei 76/207/CEE a Consiliului din 9 februarie 1976 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în materie ceea ce privește accesul la încadrarea în muncă, la formarea și la promovarea profesională, precum și condițiile de muncă (JO L 39, p. 40), în special a articolului 2,

CURTEA,

compusă din domnii G. C. Rodríguez Iglesias, președinte, J. C. Moitinho de Almeida și L. Sevón, președinți de cameră, P. J. G. Kapteyn, C. Gulmann, J.-P. Puissechet (raportor), G. Hirsch, H. Ragnemalm și M. Wathelet, judecători,

*Limba de procedură: germana.

avocat general: domnul A. La Pergola

grefier: doamna L. Hewlett, administrator

după examinarea observațiilor scrise prezentate:

– pentru doamna Kreil, de J. Rothardt, Rechtsanwalt în Soultau,

– pentru guvernul german, de domnii W.-D. Plessing, Ministerialrat în Ministerul Federal al Economiei, și C.-D. Quassowski, Regierungsdirektor în același minister, în calitate de agenți,

– pentru Comisia Comunităților Europene, de domnul J. Grunwald, consilier juridic, în calitate de agent,

având în vedere raportul de ședință,

după ascultarea observațiilor orale ale doamnei Kreil, reprezentată de J. Rothardt, ale guvernului german, reprezentat de domnul C.-D. Quassowski, ale guvernului italian, reprezentat de domnul D. Del Gaizo, Avvocato dello Stato, ale Guvernului Regatului Unit, reprezentat de domnul J. E. Collins, Assistant Treasury Solicitor, în calitate de agent, asistat de domnul N. Fleming, QC și ale Comisiei, reprezentată de domnul J. Grunwald, în ședința din 29 iunie 1999,

după ascultarea concluziilor avocatului general prezentate în ședința din 26 octombrie 1999,

pronunță prezenta

HOTĂRÂRE

1 Prin ordonanța din 13 iulie 1998, primită la Curte la 24 iulie 1988, Verwaltungsgericht Hannover a adresat, în temeiul articolului 177 din Tratatul CE (devenit articolul 234 CE), o întrebare preliminară privind interpretarea Directivei 76/207/CEE a Consiliului din 9 februarie 1976 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în materie ceea ce privește accesul la încadrarea în muncă, la formarea și la promovarea profesională, precum și condițiile de muncă (JO L 39, p. 40, denumită în continuare „directiva”), în special a articolului 2.

2 Această întrebare a fost adresată în cadrul unui litigiu între doamna Kreil și Bundesrepublik Deutschland privind refuzul de a angaja persoana în cauză în Bundeswehr în cadrul serviciului de întreținere (electromecanica armelor).

Cu privire la cadrul juridic

3 Articolul 2 alineatele (1)-(3) din directivă prevede:

„1. În sensul următoarelor dispoziții, principiul egalității de tratament implică absența oricărei discriminări pe criterii de sex care privește, direct sau indirect, în special starea civilă sau familială.

2. Prezenta directivă nu aduce atingere dreptului statelor membre de a exclude din domeniul acesteia de aplicare acele activități profesionale și, după caz, formarea care conduce la acestea, pentru care, date fiind natura și condițiile exercitării lor, sexul constituie o condiție determinantă.

3. Prezenta directivă nu aduce atingere dispozițiilor referitoare la protecția femeii, în special cu privire la sarcină și maternitate.”

4 În conformitate cu articolul 9 alineatul (2) din directivă: „Statele membre procedează periodic la o examinare a activităților profesionale menționate la articolul 2 alineatul (2) pentru a decide, luând în considerare evoluția socială, dacă există o justificare pentru menținerea exceptărilor respective. Statele membre comunică rezultatele acestei evaluări Comisiei”.

5 În temeiul articolului 12a din Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Legea fundamentală a Republicii Federale Germania):

„(1) Bărbații, începând de la vârsta de 18 ani împliniți, pot fi obligați să servească în cadrul forțelor armate, în poliția federală de frontieră sau într-un comandament de protecție civilă.

...

(4) Dacă, în timpul unui conflict armat, nevoile de servicii civile în cadrul formațiunilor sanitare civile și spitalelor militare fixe nu pot fi acoperite pe o bază voluntară, femeile cu vârsta cuprinsă între 18 și 55 ani împliniți pot fi repartizate în cadrul acestor servicii prin lege sau în temeiul unei legi. Ele nu trebuie în niciun caz să execute un serviciu înarmat.”

6 Posibilitățile de acces ale femeilor la ocuparea funcțiilor militare în cadrul Bundeswehr sunt reglementate în special prin articolul 1 alineatul (2) din Soldatengesetz (Legea privind statutul militarilor, denumită în continuare „SG”) și prin articolul 3a din Soldatenlaufbahnverordnung (Regulamentul privind cariera militară, denumit în continuare „SLV”), potrivit cărora femeile nu pot fi recrutate decât în baza unui angajament voluntar și doar în cadrul serviciilor sanitare și formațiunilor muzicale militare.

Cu privire la litigiul din acțiunea principală

7 Doamna Kreil, având o pregătire de electronist, și-a depus candidatura, în 1996, pentru un angajament voluntar în Bundeswehr, exprimându-și dorința de a fi angajată în cadrul serviciului de întreținere (electromecanica armelor). Cererea sa a fost respinsă de către centrul de recrutare, apoi de către administrația centrală a personalului din cadrul Bundeswehr, pe motivul că legea exclude angajarea femeilor în funcțiile militare care presupun utilizarea armelor.

8 Solicitanta a formulat un recurs în fața Verwaltungsgericht Hannover (Tribunalul administrativ din Hanovra), susținând în special faptul că respingerea candidaturii sale pe motive întemeiate doar pe criterii de sex era contrară dreptului comunitar.

9 Considerând că soluționarea litigiului necesită interpretarea directivei, Verwaltungsgericht Hannover a decis să suspende pronunțarea unei hotărâri și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„Articolul 1 alineatul (2) teza (3) din Soldatengesetz (Legea privind statutul militarilor), în versiunea din 15 decembrie 1995 (Bundesgesetzblatt I, p. 1737), astfel cum a fost modificată ultima dată prin Legea din 14 decembrie 1997 (Bundesgesetzblatt I, p. 2846), și articolul 3a din Soldatenlaufbahnverordnung (Regulamentul privind cariera militară), în versiunea publicată în 28 ianuarie 1998 (Bundesgesetzblatt I, p. 326), în temeiul cărora femeile care s-au angajat voluntar în cadrul serviciului militar nu pot fi încadrate decât în serviciile sanitare și în formațiunile muzicale militare și sunt total excluse din cadrul funcțiilor care presupun utilizarea armelor, nu încalcă Directiva 76/207/CEE a Consiliului din 9 februarie 1976, în special articolul 2 alineatul (2) din respectiva directivă?”

Cu privire la întrebarea preliminară

10 Prin această întrebare, instanța de trimitere dorește să afle, în fond, dacă directiva se opune aplicării de dispoziții naționale, precum cele aparținând dreptului german, care exclud femeile de la ocuparea funcțiilor militare care presupun utilizarea armelor și care permit accesul femeilor doar în cadrul serviciilor sanitare și formațiunilor de muzică militară.

11 Doamna Kreil susține că o astfel de excludere constituie o discriminare directă, contrară directivei. Ea consideră că nu este permis, în ceea ce privește dreptul comunitar, ca o lege sau un regulament să interzică unei femei accesul la o profesie pe care dorește să o exercite.

12 Guvernul german consideră, pe de altă parte, că dreptul comunitar nu se opune dispozițiilor SG și SLV în cauză, care sunt conforme cu norma constituțională care interzice femeilor să execute un serviciu militar. În opinia sa, pe de o parte, dreptul comunitar nu reglementează, în principiu, problemele de apărare, care fac parte din politica externă și de securitate comună și care rămân în sfera de suveranitate a statelor membre. Pe de altă parte, presupunând chiar că directiva s-ar putea aplica forțelor armate, dispozițiile naționale în cauză, care limitează accesul femeilor la anumite funcții în Bundeswehr, pot fi justificate în temeiul articolului 2 alineatele (2) și (3) din directivă.

13 Guvernul italian și Guvernul Regatului Unit, care au prezentat observații orale, susțin în principal că deciziile privind organizarea și capacitatea combatantă a forțelor armate nu intră sub incidența domeniului de aplicare a tratatului. În subsidiar, ele susțin că articolul 2 alineatul (2) din directivă poate justifica, în anumite circumstanțe, excluderea femeilor din serviciul din cadrul unităților combatante.

14 Comisia consideră că directiva, care este aplicabilă raporturilor de muncă din cadrul serviciului public, se aplică și raporturilor de muncă din cadrul forțelor armate. Aceasta susține că articolul 2 alineatul (3) din directivă nu poate justifica o protecție mai mare a femeilor împotriva riscurilor la care bărbații și femeile sunt supuși în aceeași măsură. În opinia Comisiei, în ceea ce privește întrebarea dacă funcția solicitată de doamna Kreil face parte din activitățile a căror natură sau condiții de exercitare impun drept condiție determinantă, în sensul articolului 2 alineatul (2) din directivă, ca acestea să fie exercitate doar de bărbați și nu de femei, este de datoria instanței de trimitere să răspundă la această întrebare, respectând principiul proporționalității și ținând cont atât de marja de apreciere acordată fiecărui stat membru în funcție de propriile particularități, cât și caracterului progresiv de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei.

15 În primul rând, astfel cum a subliniat și Curtea la punctul 15 din Hotărârea din 26 octombrie 1999, Sirdar (cauza C-273/97, Re. 1999, p. I-7403), deciziile cu privire la organizarea forțelor armate revin statelor membre, care trebuie să adopte propriile măsuri pentru a-și garanta siguranța internă și externă. Cu toate acestea, de aici nu rezultă că asemenea decizii se sustrag în totalitate aplicării dreptului comunitar.

16 În fapt, astfel cum Curtea a constatat deja, tratatul nu prevede derogări aplicabile în cazul unor situații susceptibile de a contesta siguranța publică decât la articolele 36, 48, 56, 223 (devenite, după modificare, articolele 30 CE, 39 CE, 46 CE și 296 CE) și 224 (devenit articolul 297 CE), care privesc situații excepționale bine definite. Nu poate fi dedusă de aici existența unei rezerve generale, inerentă tratatului, care sustrage câmpului de aplicare a dreptului comunitar orice măsură luată în numele siguranței publice. Recunoașterea existenței unei astfel de rezerve, în afara condițiilor specifice prevăzute de dispozițiile tratatului, riscă să aducă atingere caracterului obligatoriu și aplicării uniforme a dreptului comunitar (a se vedea, în acest sens, Hotărârea din 15 mai 1986, Johnston, cauza 222/84, Rec. 1986, p. 1651, punctul 26 și Hotărârea Sirdar, menționată anterior, punctul 16).

17 Noțiunea de siguranță publică, în sensul articolelor tratatului discutate la punctul precedent, acoperă atât siguranța internă a unui stat membru, ca în cazul acțiunii principale din Hotărârea Johnston, menționată anterior, cât și siguranța externă, ca în cazul acțiunii principale din Hotărârea Sirdar, menționată anterior (a se vedea, în acest sens, Hotărârea din 4 octombrie 1991, Richardt și „Les Accessoires Scientifiques”, cauza C-367/89, Rec. 1991, p. I-4621, punctul 22; Hotărârea din 17 octombrie 1995, Leifer și alții, cauza C-83/94, Rec. 1995, p. I-3231, punctul 26 și Hotărârea Sirdar, menționată anterior, punctul 17).

18 De asemenea, anumite derogări prevăzute de către tratat nu privesc decât regulile referitoare la libera circulație a mărfurilor, persoanelor și serviciilor și nu dispozițiile sociale ale tratatului, de unde reiese principiul egalității de tratament între bărbați și femei invocat de doamna Kreil. În conformitate cu jurisprudența constantă, acest principiu are un domeniu de aplicare general, iar directiva se aplică raporturilor de muncă din sectorul public (a se vedea

Hotărârea din 21 mai 1985, Comisia/Germania, cauza 248/83, Rec. 1985, p. 1459, punctul 16; Hotărârea din 2 octombrie 1997, Gerster, cauza C-1/95, Rec. 1997, p. I-5253, punctul 18 și Hotărârea Sirdar, menționată anterior, punctul 18).

19 Rezultă că directiva este aplicabilă într-o situație similară celei din acțiunea principală.

20 Trebuie amintit că, în temeiul articolului 2 alineatul (2) din directivă, statele membre au posibilitatea de a exclude din câmpul de aplicare al directivei mai sus amintite activitățile profesionale pentru care, din cauza naturii lor sau a condițiilor de muncă, sexul constituie o condiție determinantă, amintind totuși că această dispoziție, ca derogare de la un drept individual consacrat de directivă, trebuie interpretată în mod strict (a se vedea hotărârile menționate anterior, Hotărârea Johnston, punctul 36 și Hotărârea Sirdar, punctul 23).

21 Astfel, Curtea a recunoscut, de exemplu, că sexul poate constitui o condiție determinantă în cazul unor funcții ca cele de supraveghetor sau supraveghetor-șef în cadrul penitenciarelor (Hotărârea din 30 iunie 1988, Comisia/Franța, cauza 318/86, Rec. 1988, p. 3559, punctele 11-18), pentru anumite activități cum ar fi activitățile de poliție exercitate în caz de forță majoră (Hotărârea Johnston, menționată anterior, punctele 36 și 37) sau cele exercitate în cadrul unor unități combatante speciale (Hotărârea Sirdar, menționată anterior, punctele 39-31).

22 Un stat membru poate, după caz, repartiza astfel de activități femeilor sau bărbaților, precum și formarea profesională care conduce la acestea. Într-un astfel de caz, statele membre sunt obligate, astfel cum rezultă din articolul 9 alineatul (2) din directivă, să examineze periodic activitățile respective pentru a aprecia dacă, având în vedere evoluția socială, derogarea de la regimul general al directivei mai poate fi menținută (a se vedea Hotărârea Johnston, punctul 37 și Hotărârea Sirdar, punctul 25, menționate anterior).

23 De asemenea, în determinarea sferei de aplicare a oricărei derogări de la un drept fundamental, cum ar fi egalitatea de tratament între bărbați și femei, trebuie, după cum Curtea a amintit la punctul 38 din Hotărârea Johnston, menționată anterior și la punctul 26 din Hotărârea Sirdar, menționată anterior, să se respecte principiul proporționalității, care face parte din principiile generale ale dreptului comunitar. Acest principiu impune ca derogările să nu depășească limitele a ceea ce este corespunzător și necesar pentru îndeplinirea scopului urmărit și impune concilierea, în măsura posibilă, a principiului egalității de tratament cu cerințele siguranței publice care sunt determinante pentru condițiile exercitării activităților respective.

24 Autoritățile naționale dispun totuși, în funcție de circumstanțe, de o anumită marjă de apreciere atunci când adoptă măsuri pe care le consideră necesare pentru garantarea siguranței publice a unui stat membru (a se vedea hotărârile menționate anterior, Hotărârea Leifer și alții, punctul 35 și Hotărârea Sirdar, punctul 27).

25 Prin urmare, trebuie să se verifice, după cum Curtea a subliniat la punctul 28 din Hotărârea Sirdar, menționată anterior, dacă măsurile luate de către autoritățile naționale în circumstanțele speței urmăresc, de fapt, prin exercitarea marjei de apreciere care le este

permisă, garantarea siguranței publice și dacă acestea sunt necesare și corespunzătoare pentru atingerea acestui obiectiv.

26 După cum se arată la punctele 5, 6 și 7 din prezenta hotărâre, refuzul angajării reclamantei din acțiunea principală în Bundeswehr în cadrul căreia ea dorea să fie încadrată are ca fundament dispozițiile dreptului german care prevăd excluderea totală a femeilor de la ocuparea funcțiilor militare care presupun utilizarea armelor și permit accesul acestora doar în cadrul serviciilor sanitare și formațiunilor de muzică militară.

27 Ținând cont de sfera sa de aplicare, o astfel de excludere, care se aplică pentru aproape toate funcțiile militare din Bundeswehr, nu poate fi privită ca o măsură derogatorie justificată de natura specifică a funcțiilor în cauză sau de condițiile specifice exercitării lor. Derogările prevăzute la articolul 2 alineatul (2) din directivă nu pot viza decât activități specifice (a se vedea, în acest sens, Hotărârea Comisia/Franța, menționată anterior, punctul 25).

28 În plus, având în vedere natura însăși a forțelor armate, faptul că angajații din cadrul acestor forțe pot fi solicitați să folosească armele nu poate justifica excluderea femeilor de la accesul la funcții militare. După cum a precizat guvernul german, există de altfel în cadrul serviciilor Bundeswehr accesibile femeilor o inițiere în mânăuirea armelor, care are scopul de a permite angajaților din aceste servicii să se apere și să acorde ajutor altora.

29 În aceste condiții, chiar și ținând cont de marja de apreciere de care dispun pentru o posibilă menținere a excluderii în cauză, autoritățile naționale nu au putut, fără a neglija principiul proporționalității, să aprecieze într-o manieră generală că toate unitățile armate ale Bundeswehr trebuie să aibă o componentă exclusiv masculină.

30 În final, cu privire la eventuala aplicare a articolului 2 alineatul (3) din directivă, invocat și de guvernul german, această dispoziție, după cum Curtea a arătat la punctul 44 din Hotărârea Johnston, menționată anterior, vizează să asigure, pe de o parte, protejarea condiției biologice a femeii și, pe de altă parte, raporturile specifice între mamă și copil. Aceasta nu permite, prin urmare, excluderea femeilor de la ocuparea unei funcții pe motivul că acestea ar trebui protejate mai mult decât bărbații împotriva riscurilor care sunt diferite de nevoile specifice de protejare a femeilor, cum ar fi cele menționate în mod expres.

31 Rezultă că excluderea totală a femeilor din ocuparea oricărei funcții militare care presupune utilizarea armelor nu face parte din diferențele de tratament admise de articolul 2 alineatul (3) din directivă cu scopul protejării femeii.

32 Prin urmare, este necesar să se răspundă întrebării preliminare că directiva se opune aplicării de dispoziții naționale, cum ar fi cele din dreptul german, care exclud în general femeile de la ocuparea funcțiilor militare care presupun folosirea armelor și care le permit accesul doar în cadrul serviciilor sanitare și formațiunilor de muzică militară.

Cu privire la cheltuielile de judecată

33 Cheltuielile efectuate de guvernul german, guvernul italian și Guvernul Regatului Unit, precum și de Comisie, care au prezentat observații Curții, nu pot face obiectul unei rambursări. Întrucât procedura are, în raport cu părțile în acțiunea principală, un caracter incidental față de procedura din fața instanței naționale, este de competența acestei instanțe să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată.

Pentru aceste motive,

CURTEA,

pronunțându-se cu privire la întrebarea care i-a fost adresată de Verwaltungsgericht Hannover, prin ordonanța din 13 iulie 1998, declară:

Directiva 76/207/CEE a Consiliului din 9 februarie 1976 privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în ceea ce privește accesul la încadrarea în muncă, la formarea și la promovarea profesională, precum și condițiile de muncă se opune aplicării de dispoziții naționale, cum ar fi cele din dreptul german, care exclud în general femeile de la ocuparea funcțiilor militare care presupun utilizarea armelor și care le permit acestora accesul doar în cadrul serviciilor sanitare și formațiunilor de muzică militară.

	Rodríguez Iglesias	Moitinho de Almeida	
Sevón	Kapteyn	Gulmann	Puissochet
	Hirsch	Ragnemalm	Wathelet

Pronunțată în ședință publică la Luxemburg, 11 ianuarie 2000.

Grefier
R. Grass

Președinte
G. C. Rodríguez Iglesias